

УДК 342.9

С. О. Корінний
здобувач кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

НАЦІОНАЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

Актуальність тематики дослідження. На сьогоднішній день в Україні існує проблема відсутності адекватних форм примирення, що призводить до перевантаження судів, а судовий процес перетворюється в досить коштovanу «тяганину», оскільки провадження в багатьох справах інколи навмисно затягуються на тривалий час, а послуги висококваліфікованих юристів, як правило, недоступні для більшості громадян. Механізм примусового виконання рішень суду теж часто не спрацьовує, особливо коли боржник не бажає їх виконувати. Одним із заходів децентралізації, який надає можливість звузити сферу впливу держави на суспільство і замінити цей вплив механізмами саморегуляції є запровадження інституту медіації як альтернативного способу врегулювання спорів. Ефективність медіації визнана європейським співтовариством – більшість документів Ради Європи та Директив ЄС рекомендують запровадження медіації як основного методу альтернативного врегулювання спорів. Законодавче визначення медіації надає суспільству нові інструменти і методи, які створюють широкі можливості всім громадянам більш ефективно управляти власним життям в якості незалежних учасників, а органам публічної влади можливість змінити сучасну демократичну парадигму управління на більш відкриту, таку, що відповідає інформаційному типу суспільства та сприяє утвердженню плюралізму, нових цінностей, потреб, методів і процедур. Позитивним фактом є те, що 02 червня 2016 року до Конституції України внесена норма, яка встановлює, що Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору, одним із яких є медіація. Разом з тим, проблемою запровадження інституту медіації в Україні є відсутність ґрунтовної нормативно-правової бази її регулювання, внаслідок чого легальна можливість застосування його як альтернативного способу вирішення спорів є ускладненою [1, с. 5].

Аналіз останніх досліджень. Питання формування та розвитку альтернативних способів вирішення спорів, необхідності законодавчого закріплення всевітньо визнаної процедури медіації привертають все більше уваги науковців та знаходять свій вираз в працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких слід виділити роботи А.Я. Анцупова, В.М. Баранова, О.О. Белікова, С.О. Борисової, О.М. Бобрової, Н.Л. Бондаренко-

Зелінської, С.В. Васильчака, Г. Брука, Г. Зера, А.О. Горової, В.А. Жмудь, В.В. Землянської, Р.Г. Ковалю, Г.І. Єрьоменко, С.І. Калашникової, Ю.А. Михальського, Н.Н. Леннуара, К.В. Михайлової, Н.П. Осіпової, І.В. Панової, Т.О. Подковенко, Ю.Д. Притики, О.М. Спектр, А.І. Шипилова, В.Ф. Яковлева та ін.

Мета статті. Проаналізувати окремі аспекти історичного розвитку становлення інституту медіації в Україні та сучасні проблеми його впровадження в національний контекст.

Виклад основного матеріалу. У наукових історико-правових джерелах трактується, що розвиток судової медіації пов'язаний саме з виникненням державності.

Щодо розвитку недержавних форм вирішення спорів в Київській Русі, цікавою є думка Н. Заозерського про те, що до приходу варягів приватний розгляд був єдиною формою вирішення конфліктів [2, с. 18].

Науковець М. Клеандров, досліджуючи питання виникнення судоустрою у Київській Русі, стверджує, що слово суд «у давньоруській історії ... вперше зустрічається в Статуті князя Володимира Святославовича, який відноситься до перших років XI століття». Автор зауважує, що традиційно суд в Русі здійснювався безпосередньо князем, проте вже в судбниках Ярослава Мудрого вказується на появу перших професійних суддів – княжих довірених осіб, яким доручалося «вершити суд» [3, с. 16].

М. Володимирський-Буданов, проаналізувавши Новгородські і Псковські судні грамоти, приходить до висновку, що саме з появою суду ідея примирення між тим, хто вчинив несправедливість (кривдником) і потерпілим від створеної несправедливості зберіглася та міцно закріпилася в діючих нормах права і судовій практиці. Вчений пише: «Навіть суд, коли до нього звертаються зі скаргою у таких справах, запрошує до примирення або направляє до приватних посередників для вирішення такого спору. Умовами примирення могли бути грошовий викуп (поєднувався зі скоренням), а також призначення кримінального покарання (переважно тюремного ув'язнення) на терміни, встановлені в мировому акті. Такі мирові акти вносяться в книги суду і отримують силу судового вироку. Однак, як зауважує дослідник, уже в цей час примирення було можливе далеко

не з усіх видів справ і згодом було сильно обмежено [4, с. 390].

Іншою формою практичної реалізації примирення був так званий мировий ряд – полюбовна угода, що здійснюється за участю «рядців і послухів», де єдиною вимогою до посередника було віднесення його до «добрих людей» [2, с. 18]. Саме під час вказаної процедури сторони уклали між собою угоду про врегулювання спору та підписували її в присутності особливих посередників [5, с. 158].

Правознавці Н. Власенко і Т. Чернишева зауважують, що саме завдяки запровадженню у юридичну практику інституту спільного суду (XVIII – XIX ст.) відбулося остаточне законодавче оформлення і визнання примирення. Широке застосування процедури примирення здійснювалось у селянському середовищі, життя якого і в XIX ст. часів Царської Росії регулювалось в основному неписаними правилами і звичаями. При цьому дослідники вказують, що процедури вирішення конфліктів у волосному суді і в неофіційних судах (суд старійшин, суд сусідів, громада, братський суд) теж в цілому ґрунтувались на посередництві і примиренні [6, с. 95].

Відтак у Давній Русі за допомогою посередників здійснювалися спроби завершити миром князівські сварки, міжусобиці. Досить активно медіація застосовувалася при вирішенні міжнародних суперечок. Називалося це по-різному: «посередництво», «клопотання», «пропозиція добрих послуг». У Російській імперії альтернативні способи розгляду спорів використовувалися в торгових і совісних судах. Зараз такий спосіб розгляду спорів у світі досить поширений. Перші спроби використання медіації, як правило, стосувалися вирішення спорів у сфері сімейних відносин. Згодом медіація отримала визнання при вирішенні широкого спектру конфліктів і суперечок, починаючи з конфліктів у місцевих громадах і закінчуючи складними багатосторонніми конфліктами в комерційній та публічній сфері [7, с. 4].

Тобто паралельно із судовою медіацією розвивається альтернативний спосіб вирішення спорів.

Як відзначає В. Аболонін, процедура цивільного процесу XIX ст. показує, наскільки «юридизована» була дана процедура за своєю суттю і наскільки вона істотно відрізняється від того, що в наш час називається судовою медіацією або медіацією взагалі. Побоювання програти суперечку через слабкість своєї правової позиції може і сьогодні мати значення у вигляді спонукальної мотивації до початку примирної процедури та пошуків вирішення спору. Однак в основу угоди судової медіації має бути покладено очікування вигоди від її укладання і вирішення спірної ситуації на прийнятних для кожної зі сторін умовах [8, с. 12]. На думку В. Аболоніна, в дореволюційний період

основне завдання суду полягало в охороні суб'єктивних прав, вирішенні спорів, вираженні загальної правосвідомості народу і, можливо, примиренні сторін. При цьому сама ідея примирення не користувалася популярністю, а звернення до примирення розглядалося як невпевненість сторони спору у своїй правовій позиції та прояв слабкості. Вчений наголошує, що, не зважаючи на зміну ідеологічних засад правосуддя після Жовтневої революції 1917 р., традиція охоронного дореволюційного процесу продовжилася і в радянський період, де цей процес навіть більше, ніж раніше був спрямований на забезпечення всебічного та повного розгляду цивільної справи, з'ясування матеріальної істини і забезпечення дійсного захисту порушеного суб'єктивного права, гарантованого Радянською державою [8, с. 12]. Тобто застосування методу судової медіації на той час так і не знайшло належної підтримки.

Дослідник К. Дерванов, розмірковуючи над необхідністю дотримуватись дисципліни під час судового розгляду, не підтримує дій суду щодо процедури пов'язаної з примиренням сторін. Навпаки він наголошує, що «в засіданні арбітражу порушників господарської дисципліни слід називати своїм ім'ям, не примиряти, а давати найжорсткішу оцінку їх діям» [9, с. 9]. Погоджуючись з цією точкою зору В. Зайцев як один із найкращих представників радянської процесуальної думки наполягає на тому, що примирення є однією з основних рис розгляду справ у судах, проте водночас він стверджує, що «неправильно сутність даного початку зводити тільки до примирення суб'єктів розглянутого конфлікту». Оскільки в цьому випадку, на думку вченого, судовий процес неминуче втрачить риси юрисдикційного провадження і перетвориться на своєрідну процедуру примирення, що, природно, неприпустимо. Він зауважує, що не завжди всі спори можна ліквідувати шляхом примирення сторін [10, с. 213- 214].

В. Аболонін при дослідженні моделі судочинства радянської доби з точки зору її впливу на суспільство приходить до висновку, що прийнята в радянській моделі активна охоронна роль суду офіційно не дозволяла йому втручатися в питання укладення сторонами мирової угоди і займатися їх схилянням до примирення. На думку вченого, це обмеження частково компенсувалося «виховною роллю радянського суду» [11, с. 4, 5]. Інший дослідник моделі судочинства радянської доби К. Юдельсон виокремлює надані суду можливості щодо профілактики правопорушень [12, с. 216]. При цьому вчений говорить: «Роль суду полягає не тільки в примусі до певної поведінки, а й у вихованні широких мас трудящих. Треба завжди мати на увазі, що керівництво забезпечується методом переконання мас як основним методом впливу партії на маси» [13, с. 53, 54].

На переконання В. Аболоніна, в умовах Радянської держави для розвитку процедури примирення і посилення ролі суду в якості примирителя сторін суперечки не було практичної необхідності, оскільки суд був винятковим органом, а розгляд багатьох суперечок проходив у позасудовому порядку [8, с. 13]. З іншої сторони, саме в цей період розвивається запропонована Є. Нефедьєвим концепція «відносин з владою», де наголошується на необхідності особливого виду процесуальних відносин між судом та іншими учасниками процесу [7, с. 14, 15]. Отже, суд остаточно перетворюється на владного суб'єкта, що стоїть над сторонами процесу і відіграє активну роль у вирішенні приватного спору при відносно пасивній участі сторін. Ідея примирення сторін, що існувала в цей час, посіла своє міцне місце у тіні правосуддя. У радянському цивільному процесі інститут мирної угоди зберігся приблизно в такому ж вигляді, в якому він дійшов до сучасного процесуального законодавства. Мирова угода вбачалася у вигляді договору сторін про припинення судового спору на взаємоприйнятних умовах, в якому вільне волевиявлення сторін, як правило, ґрунтувалося на взаємних поступках. Позивач поступається частиною своїх вимог і прав відповідачеві, а останній визнає частково права позивача [14, с. 163].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, вищенаведене дає нам підстави говорити про те, що не дивлячись на давню історію медіації, справжній розвиток її починається з моменту імплементації її до системи правосуддя. Перші такі спогади ми знаходимо у Новгородських і Псковських судних грамотах, де ідея примирення між тим, хто вчинив несправедливість (кривдником) і потерпілим від створеної несправедливості хоч і закріпилася в діючих на той час нормах права і судовій практиці, але використовувалась не по всіх категоріях справ та згодом була сильно обмежена. Довгий час становлення інституту медіації як засобу вирішення правового спору проходило досить важко, у зв'язку з тим, що даний інститут, не знаходив достатньо сприятливого ідеологічного підґрунтя ні як серед представників правосуддя, ні серед простого населення. З одного боку судді вважали, що основним завданням правосуддя є не стільки вирішення конфліктів шляхом укладення мирних угод, а охорона встановлених законом приписів як публічно-правового, так і приватноправового характеру. З іншого, сторони спору з недовірою ставились до процедури примирення, оскільки вважали, що зроблені ними заяви можуть у майбутньому бути використані проти них та стати підставою для винесення судового рішення не на їхню користь. Причиною цього була відсутність обов'язкової вимоги щодо заборони

розголошувати відомості які отримувались в ході процедури медіації та заборони використання їх в ході судового розгляду справи сторонами спору проти ода одної.

За часів Радянської доби через державну підтримку набула концепція «відносин з владою», у якій наголошується на необхідності особливого виду процесуальних відносин між судом та іншими учасниками процесу, де суд остаточно перетворюється на владного суб'єкта, що стоїть над сторонами процесу і відіграє активну роль у вирішенні приватного спору при відносно пасивній участі сторін, ідея примирення сторін яка все ж таки існувала в цей час, проте не була ярко виражена та перебувала у тіні правосуддя. Стверджувалось, що не було практичної необхідності у процедурі примирення і посилення ролі суду в якості примирителя сторін суперечки, оскільки суд був винятковим органом, а розгляд багатьох суперечок проходив у позасудовому порядку.

Література

1. Красіловська З.В. Становлення інституту медіації в системі публічного управління: теоретико-правовий аспект: Дис... канд. наук з державного управління за спец 25.00.01 – теорія та історія державного управління. Одеса. 2017. 221 с.
2. Заозерский Н. А. Духовное лицо в звании третейского судьи. Сергиев Посад, 1899. 219 с.
3. Клеандров М. И. Экономическое правосудие в России: прошлое, настоящее, будущее. Москва, 2007. 600 с.
4. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права. Москва, 2005. 798 с.
5. Давыденко Д. Л. Мировой ряд – особый способ урегулирования споров в Новгородской Республике в XI–XV вв. *Третейский суд*. 2011. № 3. С. 157–169.
6. Власенко Н. А., Чернышева Т. В. Примирение и право. *Журнал российского права*. 2012. № 7. С. 91–106.
7. Медиация в сфере трудовых правоотношений / Сост. Ю. С. Царева. Москва: УИЦ МФП, 2016. 20 с.
8. Аболонин В. О. Судебная медиация: теория-практика-перспективы. Книга 6. М.: Инфотропик Медиа, 2014. 408 с.
9. Дерванов К. Важный участок работы Госарбитража. *Советская юстиция*. 1974. № 3. С. 9–16.
10. Зайцев В. И. Сущность и значение хозяйственного спора. *Научное наследие*. Саратов, 2009. Т. 1. С. 213–214.
11. Аболонин В. О. К вопросу о морали, нравственности и воспитательной роли суда в гражданском процессе. *Арбитражный и гражданский процесс*. 2008. № 4–5. С. 4–7.
12. Арбитраж в СССР / Отв. ред. К. С. Юдельсон. Москва, 1984. 240 с.
13. Юдельсон К. С. Основные задачи и формы деятельности суда первой инстанции в советском гражданском процессе. Краткая антология уральской процессуальной мысли. Екатеринбург, 2004. С. 40 – 89.
14. Гражданское судопроизводство: учебное пособие / Под ред. В. М. Семенова. Свердловск, 1974. 324 с.

Анотація

Корінний С. О. Національно-історичний аспект становлення інституту медіації в Україні. – Стаття.

Стаття присвячена висвітленню окремих положень інституту медіації. Автор досліджує особливості історії становлення та розвитку інституту медіації. Звертається увага на загальні передумови розвитку інституту медіації в Україні як засобу вирішення та врегулювання публічно-правових спорів.

Ключові слова: адміністративний спір, альтернативні методи, досудове врегулювання спорів, медіатор, медіація, перспективи впровадження, право на справедливий суд, правовідносини, примирення.

Аннотация

Коринной С. А. Национально-исторический аспект становления института медиации в Украине. – Статья.

Статья посвящена освещению отдельных положений института медиации. Автор исследует особенности истории становления и развития института медиации. Обращается внимание на общие предпосылки развития

института медиации в Украине как средства решения и урегулирования публично-правовых споров.

Ключевые слова: административный спор, альтернативные методы, досудебное урегулирование споров, медиатор, медиация, перспективы внедрения, право на справедливый суд, правоотношения, примирения.

Summary

Korinnyi S. O. National-historical aspects of institute of medication in Ukraine. – Article.

The article is devoted to the clarification of certain provisions of the mediation institute. The author investigates the peculiarities of the history of the formation and development of the mediation institute. Attention is drawn to the general preconditions of the development of the mediation institution in Ukraine as a means of resolving and resolving public disputes.

Key words: administrative disputes, alternative methods, pre-trial settlement of disputes, mediator, mediation, prospects of implementation, the right to a fair trial, legal relations, reconciliation.